

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Mirties tema

*vaikų ir jaunimo
literatūroje*

Ar yra tabu temų vaikų literatūroje?

Viena sunkiausių vaikų literatūros temų – mirties tema. Bėgant laikui, keičiantis socialiniam ir kultūriniam kontekstui, vaiko ir vaikystės sampratai, literatūrinėms tradicijoms ir skoniui, keičiasi ir požiūris į tai, kas gali būti vaizduojama vaikų ir paauglių literatūroje. Šiandien pasaulinėje vaikų literatūroje tabu temų kone nebeliko, tačiau rašytojui labai svarbu gerai apgalvoti, kaip savo adresatui tinkamai ir įtaigiai kalbėti. Mirties tema yra labai sudėtinga, emociškai sunki (tiek rašytojui, tiek skaitytojui), bet svarbi ir neapeitina, juk mirtis – neatsiejama žmogaus gyvenimo dalis. Vaikams, paaugliams, deja, taip pat neretai tenka su ja susidurti. Reikia ypatingo rašytojo talento ir jautrios etinės laikysenos, kad skaitytojas, įsitraukęs į istoriją apie mirtį, būtų sujaudintas ar paguostas, nuramintas (rašytojo intencijos gali skirtis). Kūrėjas turi gerai jausti adresatą – vienokių knygų reikia ikimokyklinukams, kitokių – paaugliams. Svarbu, kad šios tematikos knygos netaptų savitiksliu vaiko sąmonės dirginimu, juo labiau – neatšakingu žaidimu. Šiandien vertingų knygų, ypač pasaulinės vaikų literatūros, kuriose vienaip ar kitaip vaizduojama mirtis, yra sukurta daug, nemažai jų išversta į lietuvių kalbą, taigi yra ką pasirinkti skaityti.

Mirties vaizdavimo įvairovė

Sudėtingai tematikai atskleisti pasitelkiami įvairūs literatūros žanrai – nuo paveikslėlių knygų iki romanų. Rašoma tiek proza, tiek poezija, realistinė ir pasakinė literatūra. Mirties tema dažna ir problemų prozoje, skirtoje paaugliams ir jaunimui. Aptariamoms tematikoms literatūroje skirtinga ir pagrindinio personažo situacija, t. y. kokioje situacijoje ir kaip personažas susiduria su mirtimi. Viena dažniausiai aprašomų situacijų – tėvų, senelių, kitų artimiausių žmonių netektis. Tai sunkiai pakeliama patirtis, padaranti įspaudą visam vaiko gyvenimui. Apie mirtį kalbama ir mažesniems (pvz., Elfie'ės Donnelly knygoje *Sudie, seneli, ištariau aš tyliai* (2003) miršta senelis), ir vyresniems (pvz., Katherine'ės Holubitsky knygoje *Vienatvė prie Devyniasdešimties Pėdų tvenkinio* (2002) į tarpekį nušoka pagrindinės veikėjos mama) skaitytojams. Mirtis sukrečia ir tada, kai miršta draugas, bendraamžis. Mirštama dėl ligos ar nelaimingo atsitikimo, žmogžudystės ar savižudybės. Dėmesį prikaus to ir tos knygos, kuriose vaizduojama pagrindinio veikėjo mirtis, netgiėjimo mirties link ar pats mirimo procesas. Yra kūrinų, kuriuose vaizduojama ne tik žmogžudystė, savižudybė, bet ir situacijos, kai paauglys dėl vieno ar kitų priežasčių nužudo kitą žmogų. Rašytojui bemaž visada rūpi atskleisti, kaip vaikas, paauglys, jaunuolis išgyvena mirties situaciją. Tradiciška mirties temą vaikams perteikti vaizduojant gyvūno mirtį. Kartais aprašoma augalo, daikto mirtis. Perkeltniniai, alegoriniai vaizdai labai išplečia vaizdavimo galimybes, yra priimtini vaiko sąmonei.

Apie mirtį mažiausiems

Ikimokyklinukams ir priešmokyklinukams apie mirtį kalbama gana paprastai, aiškiai, bet netiesmukai, psichologiškai taikliai. Benji Davieso knygoje *Senelio sala* (2017) pasakojama apie atsisveikinimą su seneliu. Vaikas nori išsiaiškinti, kur pradingo jo senelis. Jo vaizduotė sukuria istoriją apie tolimą atogrąžų salą. Gyvenimas tęsiasi, tik senelis yra jau kitur, toje paslaptingoje saloje. Knisterio bei Eve'os Tharlet paveikslėlių knygoje *Draugystė su piene* (2013) rašoma apie švilpiką Rudutį. Jam gaila, kad pienė greitai nužydės. Žvėrelis laukia kito pavasario, kad vėl susitiktų su bičiule piene, bet jį pasitinka naujų žydinčių pienių jūra. Laikas bėga, sukasi metų ratas, senuosius keičia nauji augalai, gyvūnai ir žmonės. Mylimo šuns mirtį išgyvena Martino Widmarko knygos *Ilgą kelionę* (2019) pagrindinis veikėjas Adamas. Jį paguodžia netikėtai atsiradusi nauja gyvybė – benamė katė berniuko namuose atsiveda kačiukų. Sylvijos van Ommen *Dražė* (2005) išsiskiria santūriomis ir meniškėmis iliustracijomis. Knygos herojai mirties nebijo ir mąsto, kas laukia, jai atėjus. Viena pačių meniškiausių ir tituluočiausių (2016 m. pelnyta Astridos Lindgren premija) knygų apie mirtį – Wolfo Erlbruch'o paveikslėlių knyga *Antis, mirtis ir tulpė* (2018). Tai pasakojimas apie gyvenimą ir mirtį, apie tai, kas neišvengiama. Tik kalbama metaforiškai, pasitelkiant anties ir giltinės dialogą. Antis gerai atpažįstama, o mirtis piešiniuose vaizduojama kaip giltinė, vilkinti languotą drabužį. Pasakojimas kupinas švelnaus liūdesio, gaudulio ir susitaikymo su neišvengiama. Mirtis paaiškina ančiai, kad vieną dieną viskas bus taip pat, kaip buvo, tik ežere jos tarp kitų paukščių nebus. Yra ir daugiau paveikslėlių knygų apie mirtį patiems mažiausiems. Įdomu tai, kad kai kuriose iš jų aiškiai jaučiamas filosofinis pradas, jos yra iškalbingos ir vyresniam skaitytojui, net ir suaugusiam.

Apie mirtį pradinukams ir jaunesniems paaugliams

Rašant vyresniems vaikams, pasitelkiama ir pasakų logika, ir realistinis pasakojimas. Čia mirtis vaizduojama plačiau, siužetai labiau išplėtoti, kūriniai turi ir šalutinių linijų, gilesnę potekstę, apskritai yra sudėtingesni. Nuo seno vaikų mėgstamos skaityti Hanso Christiano Anderseno pasakos *Mergaitė su degtukais* ir *Eglutė*. Čia nuskamba krikščioniški motyvai, vaizduojamas ypatingas – sakralus kalėdinis laikas. Tačiau mirtis – greta. Vienu atveju regime mažos neturtingos mergaitės mirtį (ne veltui prisimenama danguje jau esanti mergaitės močiutė), kitu atveju kalbama apie eglutės – pagrindinio švenčių atributo – „mirtį“: ateina diena, kai ji nupuošiama ir sudeginama liepsnose. Urtės Uliūnės pasakoje *Miegančios boružės* kalbama apie dėžutėje miegančias, o iš tiesų jau nebegyvas ir sudžiūvusias boružes. Bet ir tai, kas dabar negyva, kitados gyveno, ir yra verta prisiminimo, todėl palėpės daiktai nepaklauso ciniškų Žiūronų kalbų ir toliau Boružėms dainuoja dainas. Pasakos logika būdinga ir Elwyno Brookso White'o apysakai *Šarlotės voratinklis* (2000). Tai įspūdinga istorija apie vorės Šarlotės mirtį, ne vieną skaitytoją priverčianti susigraudinti. Kartu tai dinamiškas, intriguojantis pasakojimas apie paršelį Vilburį, mergaitę Fernę, kitus tvarto gyventojus ir... bėgantį laiką, neišvengiamai artinantį mirtį. Apie senatvę, mirtį ir gyvenimą susimąstyti kviečia niekada nesenstantys lietuvių klasikų tekstai: Jono Biliūno apsakymai *Kliudžiau* (plačiau žr. Maskuliūnienė, 127–128), *Brisiaus galas*, Petro Cvirkos apsakymai *Šyvio gyvenimas*, *Varno mirtis*. Katytė, šuo, arklys, varnas – tai skirtingas funkcijas kūrinyje atliekantys personažai, bet visi jie padeda papasakoti įdomią, nors ir liūdną, istoriją (vaikui gyvūno vaizdavimas artimas psichologiškai).

Dar augesniems vaikams parašyta ir įsimenančių apsakų, ir apsakymų. Realistinėse, psichologiškai niuansuotose knygose jautriai papasakotos išsiskyrimo su artimu žmogumi istorijos. Antai dvi apysakos pasakoja apie išsiskyrimą su seneliu: minėtoji Elfie'ės Donnelly knyga *Sudie, seneli, išstariau aš tyliai* ir Angelos Nanetti *Mano senelis buvo vyšnia* (2003). Senatvė, liga, artėjanti mirtis reikalauja supratimo, užuojautos, meilės, atidaus bendravimo. Ir visa tai vienas kitam suteikia šių istorijų herojai – anūkai ir jų seneliai. Astridos Lindgren apysaka *Broliai Liūtaširdžiai* – sudėtingos semantikos ir labai poetiškas kūrinys. Ką reiškia brolio liga ir artėjanti mirtis? Kaip tai priimti? A. Lindgren randa, ką pasakyti skaitytojui, palikdama gražią viltį, juk tai taip svarbu vaikų literatūroje. Lietuvių prozininkai Vytautė Žilinskaitė ir Rimantas Černiauskas yra parašę skaudžių tekstų apie vaiko mirtį. Trumpi, lakoniški, bet taiklūs tekstai verčia susimąstyti apie artimo skausmą ir skurdą, socialinį blogį, tolerancijos stoką. Ryškūs pavyzdžiai – V. Žilinskaitės novelė *Riedučių skrydis* ir R. Černiausko *Vainikas Nendrelei*. Miršta socialiai nesaugūs vaikai, todėl jų mirtis atrodo dar skaudesnė ir neteisingesnė.

Apie mirtį jaunimui

Tai kone gausiausia knygų grupė. Didžioji jų dalis – realistinės problemų prozos kūriniai. Dalis kūrinių yra tapę populiariais kino filmais. Tai liudija, kad bręstantiems žmonėms ši tema yra įdomi ir aktuali. Literatūros tyrėja Aleksandra Strelcova teigia, kad problemų prozoje „[m]irties tema siejama su pagrindinėmis paauglių literatūros temomis: brendimu, tapatybės paieškomis, seksualumu, draugyste. Greta jų darosi svarbūs gyvenimo laikinumo, mirties neišvengiamumo ir gyvenimo baigtinumo klausimai“ (Strelcova (a), p. 8). Viena garsiausių šios tematikos knygų – Johno Greeno romanas *Dėl mūsų likimo ir žvaigždės kaltos* (2013). Čia vaizduojama paauglių Heizelės ir Ogasto meilės istorija, besiskleidžianti mirtinos ligos fone. Abu jaunuoliai serga nepagydoma liga, bet trokšta gyventi, mylėti ir palaikyti vienas kitą. Katarinos Mazetti apysaka *Bandykim nekaltėti apie Dievą* (1999) vaizduoja paauglės Pijos savižudybę. Joje ne tik keliamas klausimas „Kodėl?“, ar toks pasirinkimas nėra žiaurus liekantiesiems, bet ir parodoma, ką išgyvena jos artimiausia draugė Linėja, iš kurios dienoraščio Pijos istoriją ir sužino skaitytojai. Jaunimo literatūroje nevengiama ir sudėtingesnių poetinių sprendimų. Antai Jay Asher romane *Trylika priešasčių kodėl* (2011) vaizduojama, kaip Hana Beiker atsiunčia Klėjui Dženseni kasetes su įrašais, kuriuose ji paaiškina visas trylika priešasčių, kodėl nusižudė. Vaikinui tai tampa sunkiu išbandymu ir skaudžia pamoka. Timo Bowlerio knyga *Upės sūnus* (2010) pasakoja apie paauglės Džesės senelio mirtį. Rašytojas sako, kad rašęs apie paauglius, atsiduriančius suaugusiųjų situacijose. Mirtis – kaip tik viena tokių.

Lietuvių paauglių rašytojai dėmesio mirties problematikai skiria gerokai mažiau. Mirtis vaizduojama, bet dažnai tai tėra šalutinis motyvas (pavyzdžiui, Vytauto Bubnio „Arberone“ ir kt.), ne visiems pasiseka šią temą meniškai įkūnyti. Mirtis, kaip svarbiausia kūrinio tema, atskleidžiama Nijolės Kliukaitės (Kepenienės) romane *Mirties vandenynas* (2011). Paauglė Adelė tampa vienmečio Aitvaro nužudymo liudininke, ji bando suvokti šią situaciją. Anot A. Strelcovos, knygai meninės vertės suteikia mirties vandenyno metafora: „Užsibuvus šio vandenyno pakrantėje, galima užsikrėsti mirtimi, užtiškus vandens purslams – susirgti depresija.“ (Strelcova (b), p.75). Amžinoji meilės ir mirties dvikova šiame kūrinyje aprašoma kūrybiškai, skverbiantis į jauno žmogaus brendimo problemas.

Knygos apie mirtį – ir filosofinis pokalbis, ir terapijos seansas

Vaikų ir jaunimo literatūros knygos apie mirtį – lektūra, reikalinga augančiam, brętančiam žmogui. Vaikas negyvena šiltnamio pasaulyje, jį supa sudėtinga realybė, o kartais ir žiaurus pasaulis – su karais, tremtimis, mirtinomis ligomis, artimų žmonių netektimis. Literatūra gali bent iš dalies padėti visa tai suprasti, pakelti. Todėl tokia literatūra – tai ir filosofinis pokalbis su vaiku skaitytoju apie egzistencines problemas, ir nuraminantis, paguodžiantis žodis, tvirtybės suteikiantis psichoterapijos seansas. Svarbu į rankas laiku paimti tinkamą knygą.

Rekomenduojamos knygos

Mažiausiems

Davies, Benji. *Senelio sala*
Erlbruch, Wolf. *Antis, mirtis ir tulpė*
Knister, Tharlet, Eve. *Draugystė su piene*
Moroney, Trace. *Kai jaučiuosi liūdnas. Kai man liūdna*
Ommen van, Sylvia. *Dražė*
Rocher, Viola. Wünsch, Dorota. *Kaip senelis mokėsi plaukti*
Widmark, Martin. Dziubak, Emilia. *Ilgą kelionę*

Pradinukams ir jaunesniems paaugliams

Andersen, Hans Christian. *Mergaitė su degtukais. Eglutė*
Babbitt, Natalie. *Amžinieji Takiai*
Donnelly, Elfie. *Sudie, seneli, ištariau aš tyliai*
Biliūnas, Jonas. *Kliudžiau. Brisiaus galas*
Cvirka, Petras. *Šyvio gyvenimas. Varno mirtis*
Lindgren, Astrid. *Broliai Liūtaširdžiai*
Lunde, Maja. *Sniego sesė*
Nanetti, Angela. *Mano senelis buvo vyšnia*
Paterson, Katherine. *Tiltas j Terabitiją*
Račickas, Vytautas. *Zuika padūkėlis*
Uliūnė, Urtė. *Miegančios boružės. Laumžirgis Cikorijus. Septintasis Karosiukas*
White, Elwyn Brooks. *Šarlotės voratinklis*
Žilinskaitė, Vytautė. *Riedučių skrydis*

Jaunimui

Adomaitytė, Gintarė. *Laumžirgių namai*
Anderson, Laurie Halse. *Žiemos mergaitės*
Asher, Jay. *Trylika priešasčių kodėl*
Bowler, Tim. *Upės sūnus*
Bubnys, Vytautas. *Arberonas*
Bušma, Bronius. *Būk geras, Jackau, nemirk*
Gaarder, Jostein. *Mergaitė su apelsiniais*
Greech, Sharon. *Du mėnesiai kelio*
Green, John. *Aliaskos beieškant. Dėl mūsų likimo ir žvaigždės kaltos*
Hagerup, Hilde. *Pienės daina*
Holubitsky, Katherine. *Vienatvė prie Devyniasdešimties Pėdų tvenkinio. Hipių namas*
Kliukaitė (Kepėnienė), Nijolė. *Mirties vandenynas*
Mazetti, Katarina. *Bandykim nekalbėti apie Dievą*
McCarten, Anthony. *Superherojaus mirtis*
Molony, Rowland. *Po Alisos Benet mirties*
Oliver, Lauren. *Kai aš žuvau*
Sortland, Bjørn. *Ką mena širdis*
Vilimaitė, Bitė. *Mergaitės romanas*
Zarabaitė, Ignė. *Juodavandeniai*
Zöllner, Elisabeth. *Ir vis dėlto... šausiu!*

Literatūros sąrašas

1. Džiuljeta Maskuliūnienė. M. Valančiaus, P. Mašiot, J. Biliūno proza: didaktinės ir estetiškos strategijos. *Peldų takais: lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2011, p. 122-128.

2. Aleksandra Strelcova (a). Mirties problematika XXI a. lietuvių paauglių literatūroje, *Vaikų literatūra - laisvė ir kontrolė: straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 70-78.

3. Aleksandra Strelcova (b). Mirties tema šiuolaikinėje paauglių prozoje. *Rubinaitis*, 2013, Nr. 3 (67), p. 7-10.

*Parengė Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Vaikų ir jaunimo literatūros departamento
Tyrimų ir sklaidos skyriaus tyrėja ekspertė,
profesorė Džiuljeta Maskuliūnienė*

*Redagavo Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Komunikacijos ir rinkodaros departamento
Leidybos skyrius*